

دکتر علی اکبر شعاری نژاد

حقوق معلمان و دانش آموزان

- معلومات و تجارب و مهارت‌های لازم و مناسب شرایط رشد و تکاملی او در اختیارش قرار بگیرند.
- مدیر و معلمان ساده و فرهیخته داشته باشد.
- جو عاطفی و طبیعی مدرسه، سالم باشد.
- وسایل یادگیری مناسب شرایط رشد و تکامل و یادگیری را برایش فراهم کنند.
- خودپنداری مثبت و عزت نفس او لطمه نینند.
- از ایمنی عاطفی/اجتماعی/فرهنگی برخوردار شود.
- امکان خودشکوفایی داشته باشد.
- از تفریحات و تحرکات سالم متناسب برخوردار شود.
- مورد توهین و تحقیر قرار نگیرد.
- انضباط سالم بر مدرسه حکمفرما باشد و مقررات انضباطی در آغاز سال تحصیلی برای او روشن و تعریف شوند.
- از اشتباه کردن نترسد و آن را فرایند طبیعی یادگیری بداند.
- روش‌های آموزش (تدریس) با شرایط یادگیری او متناسب باشند.
- مرتباً از وضع یادگیری و پیشرفت‌های خود آگاه شود.
- تشویق و تنبیه معقول و متناسب با رشد و تکامل، یادگیری و شرایط کاری او باشند.
- یاد بگیرد که چگونه از زندگی سالم و لذت‌بخش برخوردار شود.
- یاد بگیرد که چگونه زندگی خانوادگی موفق داشته باشد.
- یاد بگیرد که چگونه با فرهنگ‌های متفاوت سازگاری کند

دانش آموز یا محصل به شخصی اطلاق می‌شود که نقش «یادگیرنده» را به عهده دارد و هدفی جز این ندارد که زمان معینی را در جایگاهی به نام «مدرسه» زندگی کند، چگونه زیستن در طول حیات را از آن جا یاد بگیرد و فرهیخته شود؛ یعنی به مرحله «خودگردانی» یا شهروند خودگردان شدن برسد. کودک، نوجوان یا بزرگسال از لحظه ورود به مدرسه و آغاز به تحصیل (یادگیری رسمی) تا پایان دوران مقرر مدرسه، «دانش آموز»، «دانشجو»، «محصل» یا «طالب» (در جمع، طلاب) نامیده می‌شود.

دانش آموز در این دوران که «دوران تحصیل» نامیده می‌شود، از حقوقی برخوردار است و وظایفی را تصریحاً یا تلویحاً به عهده می‌گیرد. به عبارت دیگر، هر دانش آموز در طول تحصیل در مدرسه، انتظارهایی از معلمان، مدیر و موقعیت مدرسه دارد و مدرسه نیز متقابلاً انتظاری از دانش آموز دارد و پیوسته میان این انتظارات متقابل، تعامل وجود دارد. به بیان دیگر، زندگی اجتماعی عبارت است از: ارتباط، تعامل و مبادله انتظاراتها.

حقوق دانش آموز بر معلم

- آن‌چنان که هست پذیرفته شود.
- مورد احترام باشد و دوست داشته شود.
- حضورش در مدرسه جدی تلقی شود.

○ یاد بگیرد که چگونه شغل مناسب خود را انتخاب کند.

○ یاد بگیرد که چگونه در شغل انتخابی خودش پیشرفت کند.

○ یاد بگیرد که چگونه از استعدادهای خدادادی خودش درست استفاده کند.

○ یاد بگیرد که چگونه شرایط زندگی و حرفه‌ای را مساعد گرداند.

○ یاد بگیرد که چگونه جهانی بیندیشد و بومی عمل کند.

○ یاد بگیرد که چگونه در طول حیاتش یاد بگیرد.

○ یاد بگیرد که چگونه به تازه‌ترین یافته‌های علمی دست یابد.

○ یاد بگیرد که چگونه همسر داری و مانند والدین عمل کند.

○ یاد بگیرد که چگونه اوقات فراغت خود را سپری کند.

○ یاد بگیرد که چگونه هم تولیدکننده خوب باشد و هم مصرف‌کننده خوب.

○ یاد بگیرد که چگونه با تحولات روزگار روبه‌رو شود و هماهنگی کند.

○ یاد بگیرد که چگونه با بحران‌های احتمالی زندگی برخورد کند.

○ یاد بگیرد که چگونه حقوق خود را بخواهد و بگیرد و به حقوق دیگران تجاوز نکند.

○ یاد بگیرد که چگونه جامع‌نگر باشد.

○ یاد بگیرد که چگونه پندار و گفتار و کردار خود و دیگران را ارزیابی کند.

○ یاد بگیرد که چگونه معیارهای واقعی این ارزیابی را دریابد و درست به کار ببرد.

○ یاد بگیرد که چگونه ذهن خود را باز نگه دارد.

○ یاد بگیرد که چگونه استدلال درست و مؤثر بکند.

○ یاد بگیرد که چگونه یک شهروند فعال و مؤثر باشد.

○ یاد بگیرد که چگونه از استقلال فکری، عاطفی و عملی برخوردار شود و از این استقلال درست استفاده کند.

○ یاد بگیرد که چگونه مؤثر حرف بزند.

○ یاد بگیرد که چگونه فوراً تحت تأثیر افکار دیگران قرار نگیرد.

○ یاد بگیرد که چگونه گول نخورد.

○ به طور کلی مهارت‌های زندگی را یاد بگیرد؛ به ویژه مهارت‌های بهداشتی یا سالم و طبیعی زیستن را.

○ یاد بگیرد که چگونه بحران‌های طبیعی رشد و تکامل خود را تحمل کند و به مشکل خاصی گرفتار نشود.

○ یاد بگیرد که چه وظایف انفرادی و اجتماعی دارد و چگونه آن‌ها را درست انجام دهد.

○ یاد بگیرد که چگونه «شهروند مؤثری» شود و «خودگردان» باشد و از سلامت بدنی و روان‌شناختی برخوردار باشد.

○ یاد بگیرد که چگونه با والدین، برادران، خواهران و خویشاوندان زندگی کند و رضایت متقابل میان ایشان برقرار باشد.

○ یاد بگیرد که چگونه ارتباط سالم با طبیعت داشته باشد.

○ یاد بگیرد که چگونه با جهان و جهانیان ارتباط سالم و گسترده‌تر برقرار کند.

○ والدین یا سرپرست هر دانش‌آموز را مرتباً در جریان یادگیری و کار او قرار بدهند.

○ یاد بگیرد که چگونه در زندگی حساس و فعال و خلاق باشد.

حقوق معلم بر دانش‌آموز

شخص سالم و عادی هنگامی از دیگران انتظار دارد و پاسخ مطلوب می‌خواهد که خود را در مقابل ایشان مسئول بداند و به انتظارهای آنان از خودش بیندیشد و پاسخ مطلوب بدهد. دانش‌آموز نیز از معلمان و مدیران و کارکنان و برنامه‌های درسی و وسایل آموزشی انتظارهای (حقوقی) دارد که به برخی از آن‌ها اشاره شد. همزمان وظایفی را به تصریح یا به تلویح به عهده می‌گیرد یا باید به عهده بگیرد که تنها با انجام دادن مطلوب آن‌ها می‌تواند منتظر ایفای حقوقش باشد.

وظایفی از این گونه:

- به موقع در مدرسه و کلاس حاضر شود و جز در موارد بسیار اضطراری و برای یک سردرد ساده غیبت نکند.
- مقررات انضباطی، بهداشتی، درسی و... مدرسه را دقیقاً رعایت کند که در غیر این صورت باید توانش را بدهد.
- چگونگی ارتباط خود را با مدرسه (مدیر، معلمان، کارکنان و سایر دانش‌آموزان) کنترل کند و سالم نگه دارد.
- در کلاس درس ساکت باشد و با اجازه مستقیم معلم سؤالانش را که عمدتاً درباره‌ی درس خواهند بود، مطرح کند.
- از هر گونه توهین و تحقیر به مدیر و معلمان و کارکنان مدرسه و دانش‌آموزان دیگر جداً خودداری کند.

مدرسه صرفاً به فرایند یا عمل آموزش - پرورش (تربیت و تدریس) گروه خاصی از دانش آموزان پردازد. در برخی مدارس ممکن است از سوی شخص مدیر مدرسه صرفاً برای آموزش یا تدریس مواد درسی خاص استخدام و گمارده شود. عنوان‌های گوناگون: مربی، دبیر یا آموزگار صرفاً قراردادی هستند و ارزش احتمالاً استخدامی دارند نه بیشتر و گرنه همگی «معلم» اند و مأمور تربیت گروهی از کودکان و نوجوانان و احیاناً بزرگسالان.

تربیت یا آموزش - پرورش که معادل کلمه انگلیسی education است، به مجموعه ترکیبی تدابیر و تلاش‌های نظام‌دار (سیستماتیک) و هدفمندی اطلاق می‌شود که برای کمک کردن به پیدایش تغییراتی در رفتارهای دانش آموزان یا دانشجویان انجام می‌گیرد تا ایشان بتوانند با محیط زندگی، اعم از طبیعی و اجتماعی سازگاری کنند. به این معنا که به تناسب و اقتضای شرایط زندگی، تغییرات مناسبی را در محیط به وجود آورند (سازگاری مثبت) یا خویشستن را با آن شرایط، هماهنگ کنند (سازگاری منفی). بنابراین، اثربخشی تربیت و مهارت معلمان را در تربیت و تدریس در تغییراتی ملاحظه می‌کنیم که در رفتارهای دانش آموزان یا دانشجویان پیدا می‌شوند. البته ممکن است این تغییرات رفتاری خوب و مطلوب باشند یا بد و نامطلوب. هر دو به تربیت یا آموزش معلمان بستگی دارند. پس فرایند «تربیت» ذاتاً خوب یا بد نیست بلکه خوب و بد بودنش به آثار رفتاری آن بستگی دارد.

حقوق متقابل معلم و دانش آموز

افراد بشر دو نوع حق دارند:

۱. حق یا حقوق ذاتی به عنوان یک موجود زنده و یک انسان که با پیدایش زندگی این حق به او تعلق می‌گیرد و هیچ کس مجاز نیست این حق را از او بگیرد یا به آن تجاوز کند مانند حق زیستن.

۲. حق یا حقوق عارضی صرفاً به عنوان یک انسان که غالباً از آن به «حقوق بشر» تعبیر می‌شود مانند حق مالکیت، حق تصمیم‌گیری، حق انتخاب و... بدیهی است که در بحث از «حق یک انسان به عنوان یک انسان» عمدتاً به حقوق عارضی او می‌پردازند. معمولاً این گونه حقوق از موقعیتی که شخص در آن قرار گرفته است، ناشی می‌شوند؛ مانند حق پدری، حق مادری، حق فرزند، حق دوستی و... در بحث از «حق یا حقوق معلم» طبعاً حق موقعیتی او به عنوان یک معلم مطرح می‌شود و منظور از موقعیت شغلی - اجتماعی هر فرد، توجه به نقش‌ها و اثربخشی آن‌ها در جامعه و جهان

● از آوردن هرگونه وسیله مزاحم یادگیری خود و دیگران به مدرسه خودداری کند و اگر وسیله‌ای دارد که برای یادگیری مفید است، با اجازه مستقیم معلم آن را به کلاس بیاورد.

● از هرگونه مزاحمت و اخلال در درس خودداری کند.

● تکلیف درسی را طبق راهنمایی معلم به موقع انجام دهد و از هرگونه بهانه آوردن پرهیز کند.

● پوشاک خود را با ساختار مدرسه هماهنگ کند.

● از والدین خود بخواهد که دعوت مدرسه را به جلسه‌های مشورتی حتماً بدون هرگونه بهانه بپذیرند.

● محیط مدرسه را سالم و پاکیزه نگاه دارد و به بهداشت آن کمک کند.

● از هرگونه صدمه زدن به در و دیوار و سایر ابزارهای مدرسه خودداری کند و در صورت ایجاد خسارت مالی آن را جبران کند.

● در ترتیب و تنظیم وسایل و امکانات مدرسه و کلاس شرکت فعال داشته باشد.

● نظرهای احتمالی انتقادی خود را راحت و بدون هرگونه توهین و تحقیر با مدیر یا معلمانش مطرح کند؛ بدون این که تحمیلی در کار باشد.

● در هر فعالیت آموزشی با صلاحدید مدرسه فعالانه شرکت کند.

● در جلسه‌های ارزش‌یابی مقررات آن را دقیقاً رعایت کند

● هرگاه اطلاعات تازه‌ای را درباره مطالب درسی به دست آورد، با اجازه و اطلاع قبلی معلم درس مربوط، در اختیار هم‌کلاسانش بگذارد.

● از هرگونه آلوده کردن محیط مدرسه و کلاس خودداری کند.

● از احترام به مدیر و معلمان و کارکنان و سایر دانش آموزان در حدود معیارهای فرهنگی کشور غفلت نکنند.

● در حدودی که مدرسه تعیین می‌کند با مدرسه همکاری کند.

● به طور کلی همه دانش آموزان موظفند همراه کارکنان مدرسه (مدیر، معلم و...) نظم و نظافت و نظام و انضباط مدرسه را رعایت کنند.

حقوق و وظایف معلم

معلم (مربی، آموزگار، دبیر) به شخصی اطلاق می‌شود که طبق صلاحدید و حکم مقام‌های خاص، مأمور می‌شود در مدرسه معینی و تحت نظارت مدیریت

است. این نیز طبعاً مستلزم «تحلیل کار» است. به این معنا که تا آن کار به ثمر برسد و محصول مطلوب به دست آید، شخص شاغل چه کارهایی باید انجام دهد. مثلاً در شغل معلمی یا آموزش - پرورش، معلمان در هر مقطع، در هر رشته و حتی در هر ماده درسی از لحظه‌ای که چند نفر دانش‌آموز را با معلومات تقریباً مشخص تحویل می‌گیرند، ناگزیرند با ایشان کار کنند: برای پیدایش تغییرات مورد نظر یا هدف برنامه‌ریزی کنند، منابع درسی مؤثر انتخاب کنند، روش‌های مؤثر تغییر رفتارهای گوناگون گروه دانش‌آموزان خود را بررسی و مشخص کنند، فعالیت‌های آموزشی آزاد مورد نیاز برای کمک به فعالیت‌های آموزش رسمی یا کلاسی را روشن کنند، وسایل آموزشی/ یادگیری مؤثر را انتخاب و یا تهیه کنند، کلاس یا محیط یادگیری، آموزش مساعد را پیش‌بینی کنند و درباره چگونگی به وجود آوردن آن بیندیشند و تصمیم بگیرند، تکلیف‌های درسی مؤثر در یادگیری را پیش‌بینی کنند، تقویم کار خود در هفته و ماه و احیاناً در سال تحصیلی را تنظیم کنند، روش‌های ارزش‌یابی‌های لازم را پیش‌بینی کنند، درباره چگونگی ارتباط با اولیای دانش‌آموزان و هر چه بیشتر مؤثر ساختن آن، بیندیشند و تصمیم بگیرند و با مدیر مدرسه مشورت کنند. مهم‌تر و اساسی‌تر از همه آن چه گفته شد، معلمان ناگزیرند:

- برای برانگیختن انگیزش و برانگیخته ماندن خود و دانش‌آموزان در دروس مختلف بیندیشند و پیش‌بینی‌هایی بکنند که نخستین کلید آموزش موفق است.

- برای یادگیری و افزایش و گسترش معلومات خودشان پیش از دانش‌آموزان بیندیشند، تصمیم بگیرند، برنامه‌ریزی کنند و اقدام برانگیخته به عمل آورند.

- برای برقراری و گسترش ارتباط‌های سالم آموزشی - یادگیری با دانش‌آموزان و اولیای ایشان و همکاران و نهادهای آموزشی - پژوهشی بیندیشند و مهارت‌های لازم را تمرین کنند.

- برای کارگاهی کردن تدریس برنامه‌ریزی کنند.

- ثبات شخصیت، انعطاف‌پذیری و همدلی با دانش‌آموزان را در خویشتن تقویت کنند.

- مهارت‌های ارتباطی/ اجتماعی و همکاری با دیگران را تمرین و تجربه کنند.

با توجه به این تحلیل شغلی مختصر می‌توان برای معلمان در رده‌های گوناگون حقوق زیر را در نظر گرفت:

۱. برخورداری از سلامت همه جانبه اندامی و

روان‌شناختی و برای دست یافتن به این حق مسلم، برخورداری از حقوق:

* امکانات بهداشتی و رفاهی از جمله «تفریحات سالم».

* مراقبت پزشکی مداوم و متناوب،

* حقوق مادی متناسب با شرایط اقتصادی محیط،

* محیط کاری سالم؛

۲. برخورداری از امکانات پیشرفت‌های علمی و حرفه‌ای؛

۳. ارتقای به موقع اداری و علمی و حرفه‌ای؛

۴. احساس ارزشمندی و احترام شخصی از سوی مدیریت مدرسه، دانش‌آموزان و اولیای ایشان و جامعه؛

۵. برخورداری از امنیت‌های اجتماعی، اقتصادی و شغلی؛

۶. برخورداری از استقلال فکری و شغلی؛

۷. آزادی در انتخاب روش‌ها و راهبردهای آموزشی براساس اقتضای شرایط دانش‌آموزان خود؛

۸. آزادی در انتخاب منابع یادگیری/ علمی؛

۹. آزادی در اظهارنظر شفاهی و کتبی در امور اداری و آموزشی از قبیل بخشنامه‌ها، برنامه‌های درسی، کتاب‌های درسی و...؛

۱۰. آزادی در ترغیب و احیاناً تنبیه برای انگیزش یادگیری (نه تنبیه بدنی)؛

۱۱. برقراری ارتباط‌های علمی/ آموزشی با سایر نهادهای آموزشی و پژوهشی در داخل و خارج از کشور؛

۱۲. پیشنهاد و درخواست وسایل مورد نیاز یادگیری/ آموزشی از قبیل وسایل تکنولوژی آموزشی و در موارد ضروری، تهیه مستقیم آن‌ها با هزینه رسمی مدرسه؛

۱۳. پیش‌بینی، تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های آموزشی آزاد (فوق برنامه) با موافقت مدرسه و اولیای دانش‌آموزان و با رعایت دقیق شرایط آموزشی این‌گونه برنامه‌ها با هزینه مدرسه و کمک‌های مالی خود اولیای دانش‌آموزان؛

۱۴. آزادی در ارتباط مستقیم با اولیای دانش‌آموزان به منظور گفت‌وگو درباره مسائل آموزشی/ یادگیری دانش‌آموزان خود و راهنمایی اولیا در چگونگی کمک‌های درسی لازم در خارج از مدرسه؛

۱۵. شرکت مسقیم در انجمن‌های اولیا و مربیان مدرسه؛

۱۶. اجازه ورود و ادامه تحصیل فرزندان‌شان در مدارس مورد علاقه‌شان بدون پرداخت شهریه یا با کمترین شهریه.